

Abstrakty příspěvků z konference Naše společná přítomnost (2010)

Miloslav Lapka, Zdenka Sokolíčková, Jan Vávra

Naše společná přítomnost: Globální výzvy pro kulturní a sociální ekologii

Současné globální environmentální problémy, kterým svět čelí vyvolávají potřebu větší integrace přírodních a společenských věd. Přírodní vědy je dokáží pojmenovat a popsat jejich fyzikální zákonitosti. Nedokáží ale pochopit jakým způsobem bude společnost na dané problémy reagovat. Společenská reflexe je přitom zásadním prvním krokem k adekvátní reakci na určitý problém. Globální environmentální problémy jsou stejně tak fyzické povahy jako politické, ekonomické, sociální i filozofické. Dokáží společenské vědy, obzvláště v českém jazykovém prostředí, reagovat na současnou situaci a věnovat se těmto aktuálním problémům a spolupracovat s vědami přírodními? Jakou roli při tom může sehrát současná kulturní a sociální ekologie? Mohou jí její historické kořeny být stále inspirací nebo ji naopak omezují a ztěžují jí vyjadřovat se k současným problémům? Na tyto otázky se pokusíme alespoň částečně odpovědět v úvodním příspěvku konference.

Martin Soukup

Darwin, darwinismus a environmentální otázky

Předmětem studie je vztah Darwinovy teorie a současné teorie biologické evoluce, která z ní vychází, k současným environmentálním otázkám a problémům. Autor vychází z následujících tezí: Původní Darwinova teorie dokazovala, jak je člověk podřízen přírodním zákonům a úzce svázán se světem přírody. Za hlavního činitele evoluce stanovil individuální organismus. Darwinisté ve 20. století rozpracovali Darwinovu teorii biologické evoluce dále a posílili ji o koncepty sobeckého genu, evolučně stabilní strategie, teorie her a jiné. Hlavním činitelem evoluce již nejsou jedinci, ale geny, tedy slepé determinující síly. Tento posun v teorii biologické evoluce umožňuje sejmout z lidí odpovědnost za současné jednání a jeho důsledky pro budoucnost. Bytost, která je řízena nevědomými a zděděnými silami v sobě, nemůže být volána k odpovědnosti. Přijetí takového paradigmatu fakticky znemožňuje vystavět a úspěšně realizovat koncepci environmentální odpovědnosti. Autor v závěru studie obhajuje tezi, že darwinismus 20. století představuje sociální konstrukci, která rezonuje s tržní ekonomikou jako dominantní ideologií euroamerické civilizace.

Jakub Žárský

Zrcadlení biodiverzity a lidské společnosti

Biodiversita, nebo pestrost v živé přírodě, je fenomén, který je nevyhnutelně svázán s kvalitou pobytu člověka ve světě. Ze vztahu k pestrosti přírody člověk nikdy během své historie nemohl zcela vystoupit, jakkoli se měnily důrazy a hlediska, které tento vztah formovaly. Od hledání potravy, vodních zdrojů, lovu a později zemědělství až po ty méně bezprostředně patrné jako klima, koloběh látek, detoxikace prostředí, vodní režim krajiny a bezpočet dalších. Ekologie jako přírodovědný obor se navíc snaží pochopit proč je biodiverzita proměnlivá v čase a prostoru, jakými obecnými pravidly se řídí její vznik a co přináší její zánik. Od ryze akademické zvědavosti se tak dostaneme k otázkám velmi důležitým a pro lidskou společnost zásadním. Odpověď na ně však nemůžou dát ekologové sami a zrcadlení lidské společnosti a biodiverzity světa, který obývá, je tak výzvou nechat různé přístupy a pohledy interagovat. Tento příspěvek by měl nejprve stručně přiblížit problematiku chápání biodiverzity a jejího popisu, uvést recentní poznatky o chování a struktuře biodiverzity na velkých měřítkách a otevřít tím prostor pro diskusi o možnostech promítnutí těchto poznatků do lidského jednání.

Jana Váľková

Cesty za obzor a novodobé hledání řádu

Příspěvek se zamýšlí nad kulturním tématem „obzoru“ (tedy hranicí vymezující novodobý obraz světa) a specifiky uspořádání současného „Umwelt“ (místa k životu). Na základě teze „... Naše místo je součástí toho, co jsme...“ (Gary Snyder, Praxe divočiny) se snaží načrtnout metaforické srovnání Západního světa a osobností těch, kteří v něm žijí. Téměř se zdá, jako bychom zároveň přicházeli jak o divokost v podobě volné krajiny tak o civilizovanost ve smyslu kulturních informací a významuplných symbolů donedávna obsažených v životním prostředí krajiny kulturní. Je možné, že pohledem do novodobého kraje příměstských náplav, do světa jehož časoprostor už není co býval, lépe porozumíme duši Západního člověka. Opět zde stojí, uprostřed chaotického světa, ne nepodobný středověkým kolonizátorům obklopeným divočinou. Tentokrát však „divočinou kulturní“.

Josef Šmajš

K problému ontologie kultury

Tradičním předmětem ontologie bylo abstraktně chápané bytí, tj. koneckonců příroda vně či uvnitř člověka (tj. jako prožívání bytí). Kulturní bytí je právě tak ontické jako bytí přirozené. Veškeré bytí je totiž historicky konstituované a vzniká jen dvěma způsoby: aktivitou velkého třesku, nebo aktivitou člověka jako opozičně onticky tvořivého druhu. Informační základ ontické opozice přírodního a kulturního bytí. Nezbytnost začlenění kulturního bytí do předmětu ontologie. Kultura jako otevřený systém s vnitřní informací. Problém biofilní transformace nynější protipřírodní kultury.

Petra Kušková

Studium interakcí člověk-příroda na československém území v rámci konceptu sociálního metabolismu

Příspěvek se zabývá interakcemi mezi člověkem (resp. člověkem vytvořeným systémem) a přírodou na území České republiky a Československa z pohledu konceptu sociálního metabolismu od roku 1830 do roku 2000 (od roku 1993 jsou analyzovány oba nástupnické státy Česká a Slovenská republika dohromady).

Sociální metabolismus uvažuje sociální systém (společnost, celé hospodářství) jako analogický s živým organismem, protože podobně jako živý systém pomocí svého „tělesného metabolismu“ udržuje svůj stav neustálým průchodem a výměnou materiálů a energie mezi systémem, organismem a prostředím nebo mezi dvěma systémy navzájem. České resp. Československé území je výborným modelem ve studiu interakcí člověka a přírody zejména v souvislosti s výraznými politickými a ekonomickými změnami, které poznamenali jeho historii a také sociometabolický profil. Hlavní metodou používanou v rámci konceptu sociálního metabolismu je Analýza materiálových a energetických toků, která měří vstupy do systému a výstupy ze systému (hospodářství) ve fyzikálních jednotkách jako jsou tuny a Jouly. Představeny budou také výsledky dlouhodobého vývoje ekologické stopy, srovnání energetického metabolismu a emisí skleníkových plynů se sousedním Rakouskem.

Zdenka Sokolíčková, Gaudenz Assenza, Alexander Martynau

'Silná' Evropa: Ekonomická krize a ekologické závazky

Evropa, integrující se pod hlavičkou Evropské unie, se v současnosti potýká se vzájemně propojenými „krizemi“ v oblasti politické, kulturní, ekonomické a ekologické. Nakolik spolu vývoj v těchto sférách souvisí, a jak k otázce přistoupit z kulturologické perspektivy? Stavíme na hypotéze, že globální ekonomická krize souběžná s ekologickou degradací je výsledkem chybných představ o podstatě „síly“. Snaha vybudovat silný region, který uspěje v celosvětovém měřítku, stojí především na myšlence konkurenceschopnosti a ekonomického

růstu. Akademici, politici, byrokraté i novináři sledují rozvojové trendy například v Číně v obavách o vedoucí pozici Evropy. Ve skutečnosti v sobě pomalejší růst evropské ekonomiky nese naději na delší a kvalitnější život občanů ve srovnání s rychle se rozvíjejícími, ale vysoce znečištěnými zeměmi. Zelená, zvolna posilující ekonomika je pružnější, životaschopnější a tedy také stabilnější než ta neudržitelně bující. Západní ekonomická soutěživost (poměrování sil) se neslučuje s principy, které se dnes prosazují pod hlavičkou ekologické udržitelnosti. Hospodářská krize je vnímána jako ohrožení ideje růstu, který nebude v zájmu zlepšení stavu životního prostředí obětován. Potřeba zmírnit dopady recese je uspokojena dílčími úpravami systému, jenž je v jádru vůči životnímu prostředí nastaven přinejmenším lhostejně, ne-li negativně. Přestože se EU snaží svou image založit na ohleduplnosti k životnímu prostředí, a stylizuje se do role vedoucího aktéra v zelené politice, východiska uvažování o člověkem obývaném světě zůstávají ekologicky neudržitelná. Když se blíže zaměříme na esenci „síly“, jak je většinou chápána, ukazuje se, že síla je synonymem růstu – že malé může být milé, ale nikdy mocné. Příčiny tektonických změn ve sféře hospodářské a environmentální jsou kulturní povahy, a jako takové vyžadují komplexní uchopení. Naše společnost ale selhává, jakmile dílčí řešení nedostačuje a je třeba vypracovat celostní strategii. Pojetí „síly“ v tradičním západním racionalistickém duchu navíc skýtá nebezpečí ve chvíli, kdy je tato logika přijata jinými světovými regiony, usilujícími o dosažení evropského životního standardu. Ve stávajícím modelu ekonomického rozvoje, na něž je nesměle naroubována ekologická uvědomělost, je síla spojována s důvěrou v aktuální řád, růstem, a inovací v zájmu konkurenceschopnosti. 'Silná' Evropa, mantra evropské politické elity, je Evropou navracející se k antropocentrickým hodnotám a kulturní nadřazenosti (Západu vůči zbytku světa, člověka vůči přírodě). Argumentujeme v zájmu revize konceptu „síly“ a jeho posunu od instrumentality sloužící k dosažení ryze materiálních cílů. Navzdory přibývajícím opatřením na záchranu ekonomiky a kypění environmentální agendy EU se uspokojivé výsledky v žádné ze sfér nedostavují. Má-li nepříznivý stav dnešní západní společnosti kulturní příčinu, nelze dosáhnout zlepšení izolovanými kroky na pomoc zastarávající představě o světě, nýbrž odvahou otevřít se kulturní proměně.

Eva Cudlínová

Zelená ekonomie jako alternativa ekonomického růstu nebo řešení ekonomické krize?

V 70. letech dvacátého století se začal objevovat nový způsob uvažování a nové směry v ekonomické teorii, které dnes známe jako environmentální ekonomie, ekonomie přírodních zdrojů a ekologická ekonomie. Tato změna v ekonomickém přístupu byla reakcí na situaci ve světě, především na energetickou krizi a na změny v oblasti životního prostředí. Ekonomové, kteří se začali energetickou krizí a krizí životního prostředí zabývat, se zpočátku nedělili na žádné směry. Kladli si především otázku limitů ekonomického růstu a všímali si energetických a biofyzikálních cyklů a jejich spojení s fungováním ekonomie společnosti. Později došlo k názorovému odlišení environmentální a ekologické ekonomie. Environmentální ekonomie se zaměřila jen na sociální stránku problémů a jejich nápravy – internalizace externalit – jako nápravy selhání funkce trhu. Ekologická ekonomie se soustředila na biofyzikální a energetickou koncepci propojenosti společnosti a přírody. Cílem ekologické ekonomie je udržet přijatelný rozměr ekonomiky ve vztahu k naší planetě Zemi, spravedlivé rozdělování příjmů v rámci společnosti i mezi státy při efektivní alokaci zdrojů. V dnešní době se objevuje politicky populární směr „zelená ekonomika“, jejíž koncept se odvolává na teoretický základ ekologické ekonomie. Studie polemizuje s tímto pojetím „zelené ekonomiky“. Vzhledem k tomu, že „zelená ekonomika“ vznikla jako reakce na současnou ekonomickou krizi, jde především o podporu růstu a odvětví, která tento růst umožní nastartovat (zelené technologie, zelená energetika, atd.). Praktická realizace vychází z

teorie environmentální ekonomie, kdy jde o podporu růstu, v tomto případě „zeleného růstu“, nikoli o trvale udržitelný rozvoj.

Pavel Nováček

Dlouhodobě udržitelný rozvoj, udržitelný ústup, nebo rozvrat?

Před více než čtyřiceti lety jsme dokázali vyslat člověka na Měsíc, ale zabránit tomu, aby lidé umírali hladem, neumíme dodnes. Životní prostředí je v mnoha regionech poškozeno či přímo devastováno. Nenávratně nám vlivem člověka mizí živočišné a rostlinné druhy. Potřebujeme proto vizi, jak dál, ale možná více, než jen to. Potřebujeme hledat a nacházet, slovy Viktora Frankla „vůli ke smyslu“. Téměř čtvrt století se rozvíjí koncepce tzv. udržitelného rozvoje, jako pokus reagovat pozitivním a demokratickým způsobem na vyhrocující se globální a environmentální problémy. Nakolik je však tato cesta perspektivní v dnešním multipolárním světě, je otázkou.

Po celou svou historii se člověk učil z minulých zkušeností svých nebo svých bližních. Nyní máme díky vědeckému poznání a technologickému rozvoji takové možnosti, že případné omyly mohou mít drastické důsledky. Měli bychom proto připustit a promyslet alternativu, že úsilí o dlouhodobě udržitelný rozvoj se nepodaří a lidské společenství projde velkým civilizačním otřesem. Přes všechny naše snahy o udržitelný rozvoj může být jedinou reálnou možností „udržitelný ústup“, který může dokonce přejít v globální úpadek do chaotického světa na zdevastované Zemi. Jednou z možností, jak zmírnit následky katastrofy, je uchovat a předat klíčové vědomosti, které pomohou našim potomkům vybudovat znovu civilizaci, aniž by opakovali naše chyby.

Bohuslav Binka

Nedokončená revolta - vývoj českého environmentálního hnutí v letech 1989 – 2009

Příspěvek se na základě analýzy aktivity a textů Hnutí Duha a Nesehnutí snaží dokázat, že minimálně u těchto dvou environmentálních hnutí došlo v průběhu posledních dvaceti (resp. patnácti) let nejen k významné změně radikalit prostředků a cílů směrem k vyšší konformitě, ale také k proměně základních ideových východisek. Autor se snaží prokázat platnost hypotézy, že proměna ideových základů hnutí proběhla dříve a výrazně ovlivnila pokles radikalit i nástup agenturního přístupu uvedených hnutí. Doplňkovou částí příspěvku je komparace vývoje zmíněných environmentálních hnutí s vybraným hnutím pravicového extremismu.

Jan Vávra, Miloslav Lapka, Zuzana Dvořáková-Líšková, Eva Cudlínová

Globální hrozba? Analýza obrazu klimatických změn v českých denících v letech 1997 – 2010

Globální změny klimatu jsou nejen fyzikálním jevem, ale také sociálním a politickým problémem. Role sociálních věd při zkoumání změn klimatu není omezena na pouhé konstatování, že obraz klimatických změn rozšířený mezi veřejností je často vědecky nesprávný. Zájem společenských věd se orientuje na proces vytváření obrazu klimatických změn, na důvěru ve vědu a politiku a důsledky, které z toho jedinci vyvozují. Zdá se, že míra politizace tématu a určitá nedůvěra ve vědu jsou v současnosti v České republice nejsilnější za celou historii tohoto problému.

Masmédia jsou klíčovým distributorem informací v současné společnosti, naše práce se tudíž zaměřila na obsah mediálních sdělení. V příspěvku představujeme analýzu mediálního obrazu klimatických změn v šesti českých denících v letech 1997 – 2010. Celkově bylo analyzováno více než 5,5 tisíce článků z deníků Mladá Fronta, Lidové noviny, Hospodářské noviny, Právo, Blesk a Haló noviny. Třináctiletou časovou řadu článků jsme zkoumali ze tří úhlů pohledu: 1) množství článků v jednotlivých letech; 2) téma a kontext článků (především popis přírodních

či sociálních dopadů změn klimatu) a 3) komplexnost článků ve smyslu jejich odbornosti. Získané výsledky dáváme do souvislosti s hlavními jevy ovlivňujícími veřejnou diskuzi o klimatických změnách ať už přírodními (povodně, sucha), či společenskými (aféra Climategate, klimatické summity, atd.). Z výsledků naší studie a z výsledků dalších studií a výzkumů veřejného mínění věnovaných názorům občanů na klimatické změny vyplývá, že kvalita informací, jak je šířena v tisku, je považována za velmi nedostatečnou i přes kvantitativní nárůst.